

UNDE A FOST SATUL POPĂUȚI ? NOTE DE ISTORIE BOTOȘĂNEANĂ

VASILE BÎNZAR

Arheologii Emilia și N. Zaharia, în urma unei cercetări efectuate în anul 1956, în cartierul Popăuți, din orașul Botoșani, au descoperit o așezare în jurul bisericii Sf. Nicolae, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare, cu urme de locuire (material ceramic) aparținând perioadelor de feudalism dezvoltat și târziu (sec. XIV—XVIII)¹. Autorii Repertoriului Arheologic al județului Botoșani, menționând această așezare, afirmă că ea s-ar identifica cu Vatra vechiului sat Popăuți, atestat documentar la 20 aprilie, 1626². Specificăm că toponimicul Popăuți se mai păstrează astăzi în titulatura bisericii Sf. Nicolae, amintită mai sus, care mai este numită și biserica Popăuți, precum și în titulatura *Stației de cercetare și creșterea ovinelor — Popăuți*, din comuna suburbană Răchiți, situată la cca 5 km. nord de Botoșani.

În comunicarea de față, ne-am propus să stabilim, pe bază de documente, edite dar mai ales inedite, dacă, în adevăr vechiul sat Popăuți se identifică cu așezarea descrisă arheologic.

Existența satului Popăuți este atestată la data sus amintită, într-un act emis din cancelaria lui Miron Barnovschi Movilă vv, în care vorbea de un litigiu de hotar cu satul Stîncești³. Un alt document, 23 octombrie, 1630, se referă de asemenea la hotarul dintre Stîncești și Popăuți⁴. În anul 1673, august 14, Ștefan Petriceicu vv. dăruiește lui Andronic Cerchezul, fost mare armaș satul „*anume Popăuți, în ținutul Hirălăului, care sat a fost drept domnesc, de ocolul Botoșanilor, satul întreg cu vecini și cu tot venitul*”⁵. De la Andronic Cerchetul satul este moștenit de fiul său Miron Spătarul, cu act de confirmare din 20 septembrie, 1696, de la Antioh Cantemir vvd⁶. Cu aproape trei ani mai târziu, la 17 iunie, 1699, Miron Spătarul vinde satul Popăuți, cu toți vecinii, lui *Costin Neaniul*, mare căpitan de margine din Țara Românească⁷. Fiul acestuia din urmă, *Constantin Cosfin Neaniul*, fost mare paharnic, moștenind satul Popăuți, îl vinde la rîndul său, în anul 1741, martie 30,

¹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița și Em. Zaharia — *Așezări din Moldova, de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea* Editura E.R.R. Buc. 1970, pag. 229 — 230.

² Al. Păunescu, Paul Sadurschi și Vasile Chirică — *Repertoriul arheologic al Județului Botoșani* — Buc. 1976 — vol. II pag. 353

³ *Doc Hist. Rom.* vol. XIX p. 61 — 62, N. Iorga *St. și Doc.* vol. V p. 217

⁴ N. Iorga *St. și Doc.* vol. V p. 217

⁵ N. Iorga *St. și Doc.* V p. 222 nr. 50

⁶ N. Iorga *St. și Doc.* V pag. 224 nr. 56

⁷ N. Iorga—idem p. 224—225 nr. 57

lui Necula Sulioti, negustor din Iași⁸. Acesta nu-l păstrează decît numai două luni, și la 1 iunie, 1741, îl revinde lui *Manole Varlaam*, negustor din Botoșani, numit și *Manole Cupeț*⁹.

Este cazul să specificăm aici că oamenii din Popăuți se considerau țărani slobozi (liberi) și ca atare n-au vrut să se recunoască vecini ai noilor stăpîni, ce au urmat după dania lui Ștefan Petriceicu. În acest sens ei au cerut și sprijinul domniei, rugînd ca „*să fie apărați de vecinătate de către stăpîinii satului Popăuți și despre alții... pentru că ei au fost domnești, de ocolul Botoșanilor*“¹⁰. Dar, cu toate că au obținut „*cărți de apărare*“, de la toți domniile ce s-au rînduit timp de 53 de ani, pînă la urmă n-au putut rezista presiunilor spre a-i aduce în starea de vecini și au preferat să părăsească satul, răspîndindu-se prin alte sate, unii ajungînd pînă în ținutul Neamțului. Cînd a ajuns *Manole Varlaam*, proprietar al Popăuților s-a străduit și el să adune oamenii fugiți de pe moșie, însă zadarnic. Astfel satul s-a ruinat și după spusele unui martor, consemnate într-un document din 18 martie, 1744 se cunoștea locul unde au stat oamenii, „*după cuptoriștile și livezile lor*“ în siliștea Popăuților¹¹.

De la *Manole Varlaam* a moștenit moșia Popăuți, cu satul devenit siliște, fiul său *Iordache Manole*. La 25 februarie 1799, acesta da de zestre fiцelor sale *Maria* și *Catrina*, printre altele și „*gumătate de moșie, de Popăuți, partea din gios, cu două iazuri, unul pe Sicna cu moară, unul pe pîriul Popăuților*“¹², cealaltă gumătate rămîinind urmașilor lui **IORDACHE MANOLE** pe linie masculină. De aici înainte, cele două jumătăți ale Popăuților vor evolua în mod separat.

Prin deceniul II al sec. XIX-lea se înjghebează pe fiecare jumătate cîte o nouă așezare, cu caracter de improvizație care cu timpul se va consolida. Astfel catagrafia locuitorilor *Molodvei* din 1820 înregistrează pe partea de Popăuți a casei *Ștolnicului Manole (Iordache)*, 33 oameni, despre care se menționează că „*aceștia n-au bir, dar sînt oameni de adunătură, starea lor proastă*“. Pe cealaltă jumătate, devenită proprietate a cămînarului *Gheorghe Loiz*, catagrafia înregistrează 26 „*oameni de adunătură, jitari, fără nici o stare*“¹³. Cele două sate nou contituite nu mai păstrează numele vechi (Popăuți)¹⁴, ci adoptă un nume nou : *Botoșanca* (după toponomicele existente pe moșie dealul și pîriul *Botoșanca*). Catagrafia locuitorilor *Moldovei* din 1832, înregistrează satul *Botoșanca urmașilor lui Manole* (proprietar *Ioan Varlaam*) și *odaia Botoșanca* (proprietatea lui *Ion Loiz*)¹⁵. Satul *Botoșanca* lui *Manole* a mai fost numit și **MANOLEȘTI**, iar *Botoșanca* lui *Loiz*, a primit numele de **LOIZOAIA** (*Luizoăia*). Aceste denumiri au fost utilizate separat sau concomitent : pînă

⁸ *Ibidem* p. 238 nr. 94

⁹ *Ibidem* p. 238 nr. 96

¹⁰ *Ibidem* p. 240 nr. 110

¹¹ *Ibidem* 240 — 241, nr. 103

¹² Satul Opăuți al lui *Manole Varlaam* și urmașilor săi n-a fost înregistrat cu oameni nici în catagrafiile din 1772—1774 nici în Condicele visteriei *Moldovei* din 1803 (condica luzilor și cea din 1816

¹³ Th. Balan — *Documente Bucovinene* — vol. VI, p. 408 — 410 nr. 37

¹⁴ Arh. St. Iași transp 166 op. 184 nr. 17

¹⁵ Foarte probabil spre a se face distincții atît între ele, cît și față de satul vechi Tătărăși, căruia între timp i se dăduse numele de Popăuți.

¹⁶ Arh. St. Iași trans. 885 op. 1 011 nr. 143

la urmă au rămas cele derivate de la numele foștilor proprietari care s-au păstrat pînă astăzi. Schimbarea succesivă a proprietarilor pe care i-au avut moșiile celor două sate, întemeiate pe moșia vechiului sat Popăuți, a putut fi urmărită pînă după 1944. Moșia Botoșanca (Manolești), (cîtă rămăsese neexpropriată în 1864 și 1921), a ajuns în 1922 proprietatea soților Larisa și Leon Spothheim, fabricanți din Botoșani, care au vîndut-o în 1927, martie 29, obștilor de cumpărare „Tărăneasca“ cu sediul în satul Stîncești și Botoșanca din satul Manolești¹⁷. Cît privește moșia Luizoaia, ea a avut ca ultiimi proprietari, pe frații Manea anume Dr. Cristea Manea, avocat din Botoșani și Ion Manea consilier la Curtea de apel din București¹⁸. Această moșie a fost expropriată în 1945.

Satul Luizoaia a fost contopit cu orașul Botoșani în 1924¹⁹, formînd cartierul Luizoaia. De asemenea o parte din satul Manolești (numită Manolești-Deal) a fost înglobată recent în orașul Botoșani (platforma industrială).

Pînă aici, nimic nu pare să aibă vre-o legătură cu așezarea din jurul bisericii Sf. Nicolae, zisă și Popăuți.

De fapt, din cercetarea documentelor nici nu rezultă că biserica Sf. Nicolae a fost construită de Ștefan cel Mare pe moșia satului Popăuți, atestat la 1624, ci pe moșia *satului Tătărăși*. Aceasta reiese foarte limpede din lectura hrisovului lui Grigore Ghica voievod din 1748, în care se spune că această biserică „*este zidită de răposatul Ștefan Voevod cel Bun pe loc gospod. ce să numește TATARAȘII, din hotarul tirgului Botoșanilor, lingă Popăuți, unde să găsește și se prăznuiește hramul sfîntului ierarh Nicolae, făcătorul de minuni*“²⁰. Iar în alt document (o hotărîre a divanului domenesesc din 1820) se spune că mănăstirea sfîntului Nicolae fusese „*biserică de mir zidită de fericitul întru pomenire domn Ștefan Voevod cel Bun, pe însăși moșia Tătărăși*“²¹. Cele două sate, Popăuții și Tătărășii, erau vecine, iar biserica Sf. Nicolae a fost construită în apropiere de hotarul Popăuților. Aceasta rezultă și dintr-o hotărnică a moșiei Tătărăși din 1751, în care se arată că Manole Cupețul, proprietarul Popăuților, încălcase hotarul moșiei Tătărăși, mutînd pietrele de la locul lor și punîndu-le „*mai pe din gios, care nu numai cloptnița ci și mănăstirea se impresura în hotarul lui Manole*“. Firește că pietrele s-au pus pe vechiul lor loc, pe linia hotarului adevărat²².

Satul Tătărăși este atestat documentar la 18 aprilie, 1604²³ (existînd și multe atestări ulterioare). Domnitorul Ioan Mavrocordat (1743—1747) a dăruit jumătate din moșia Tătărășilor bisericii Sf. Nicolae pentru ca din venitul ei să fie reparată și întreținută, iar cealaltă jumătate a dăruit-o lui Ștefan Bosie Cămărașul, pe care l-a numit episcop. Acesta trebuie să administreze averea bisericii sub supravegherea Mitropolitului Moldovei — Hrisovul lui Ioan Mavrocordat nu s-a păstrat însă el este confirmat prin alt Hrisov,

¹⁷ Arh. St. Bot. Fond Trib. Acte aut. nr. 271/1927

¹⁸ Arh. St. Bot. Fond Trib. acte aut. 1661/146

¹⁹ Document la Arh. St. Botoșani

²⁰ Arh. St. Bot. Col. doc. Pachet II nr. 3

²¹ *ibidem* nr. 6

²² *ibidem*

²³ Doc. Ist. Rom. Seria A. sec. XVII vol. I p. 139

al lui Grigore Ghica vv. din anul 1748²⁴. În anul 1751, Consrantin Racoviță vv a ridicat biserica Sfântul Nicolae la rang de mănăstire, pe care a populat-o cu căluguri aduși din Grecia. Cu această ocazie el i-a acordat diferite privilegii și în primul rînd „*satul Tătărășii, cu heleștee și cu mori, ce-au fost moșie domnească din hotarul țîrgului (Botoșani)*“. El întregise moșia Tătărăși cu jumătatea ce fusese dăruită lui Ștefan Bosie, căruia îi dăduse în schimb altă moșie la Cotnari. Tot atunci a acordat privilegiul mănăstirii și „*toată dejma de pe tot hotarul țîrgului Botoșani*“, cu precizarea că „*oricine ce ar lucra pe locul gospod, să fie dator dijma să o deie la mînistire. din toată hrana ce se face pe locul țîrgului, afară de hotarul Tătărășilor ce este dat cu loc cu tot sfintei Mănăstirii*“²⁵. Călugării greci nu s-au mulțumit numai cu moșia Tătărăși și dijma de pe moșia Botoșanilor (din jurul țîrgului), ci au căutat să pună stăpînire deplină și pe moșia orașului. Prin interpretări abuzive și falsuri în acte, cu complicitatea unor domni și boieri, cu ocazia reînnoirii hrisoavelor, ei reușesc să devină proprietari pe moșia orașului, înglobînd-o cu moșia Tătărăși, într-un singur trup, cu o suprafață de 4 355 fălci și 7 prăjini (6 236, 4 853 ha) pe care l-au hotărînit de jur împrejur. Astfel le-a rămas botoșănenilor numai vatra veche a țîrgului în suprafață de 231 fălci a 46 prăjini (321, 1 260 ha) care a fost delimitată prin hirsovul lui Constantin Moruzi din 14 decembrie 1 780. Oricine ocupa un loc de casă sau grădină în afara acesteia delimitări, trebuia să plătească bezmăn (embatic) mănăstirii²⁶.

După ce au pus stăpînire și au delimitat moșia (Tătărășii plus Botoșanii), călugării au adoptat în mod arbitrar pentru satul Tătărăși, numele de Popăuți (după numele satului vecin, care pe acea vreme — circa 1770 — devenise siliște). Acest nume s-a extins apoi la întreaga moșie (inclusiv cea din jurul orașului). Numele de Tătărăși însă n-a dispărut, ci s-a menținut însă mult timp, moșia fiind numită cînd Popăuți, cînd Tătărăși, sau folosindu-se ambele nume: Popăuții — Tătărășii, Popăuții sau Tătărășii. Chiar cu mult mai tîrziu (1909) se amintea într-un document că :

„*moșia Popăuții s-a numit din vechime și Tătărăși și se mai chema și se cheamă și astăzi moșia țîrgului*“²⁷.

Botoșănenii n-au recunoscut niciodată proprietatea mănăstirii asupra moșiei din jurul orașului ci numai asupra moșiei și satului Tătărăși. În protestele lor ei arătau că moșia li s-a răpit „*în mod catahristicos*“, „*cu viclesug*“, „*cu nelegiure*“ și s-au judecat timp de 70 de ani pentru a o redobîndi. Deabia în judecata divanului domnesc, unde au avut apărător pe Mihail Kogălniceanu, botoșănenii au avut o izbîndă parțială, în sensul că au redobîndit cantitatea de 850 fălci (1 214, 2 864 ha) din care au făcut imașul (toloaca țîrgului)²⁸.

Între timp, pe la 1800, pe moșia mănăstirii pe lîngă satul vechi Tătărăși (devenit Popăuți) și cătunul său Cișmeaua, au mai luat ființă două sate: Răchitele și Teascul „*pe părăul Sicna, la morile ce are Mănăstirea într-acelel părău*“²⁹.

²⁴ Arh. Stat Botoșani Col. doc. pachet II/nr. 3

²⁵ Arh. Stat Botoșani col. doc. pachet II/nr. 5

²⁶ Arh. Stat Botoșani col. doc. pachet II/nr. 6

²⁷ Arh. Botoșani Ds. 37/1885 f. 149

²⁸ Arh. Botoșani pachet III nr. 38

²⁹ Th. Codrescu Uricarul vol. IV pag. 158

Prin legea de secularizare a averilor mănăstirești din 1863, moșia Popăuți — Tătărași a mănăstirii a trecut în proprietatea statului. La aplicarea legii de organizare a comunelor din 1864, cele 4 sate de pe moșia Popăuți — Tătărași (adică Popăuții Răchițele, Cișmeaua și Teascul), la care s-a adăugat și satul Loizoia (v. supra), au format comuna Popăuți, rămânând Botoșanii aparte, numai cu toloaca Țirgului³⁰.

Pe teritoriul satului Popăuți (Tătărași) s-a construit în anul 1870 capătul liniei ferate, precum și Stația C.F.R. Botoșani, ocazie cu care multe case cu locurile lor au fost expropriate spre a face loc gării și dependențelor sale. Nefiind amplasată gara pe teritoriul orașului, acesta era păgubit de anumite avantaje referitoare la taxele comerciale, motiv pentru care primăria a inițiat demersuri pentru înglobarea satului Popăuți în orașul Botoșani³¹. Aceasta s-a realizat însă deabia după 14 ani, printr-o lege promulgată la 28 ianuarie 1884³². Tot atunci s-a făcut și delimitarea vetrei satului Popăuți care cuprindea în perimetrul sau Stația C.F.R. Botoșani, cu toate dependențele sale, morile cu vaporii, biserica Sfântul Nicolae, și casele locuitorilor cuprinse între satul Luizoia, Calea Națională și pîrîul Luizoia (fost și acesta pîrîul Popăuților)³³.

Tot pe moșia Popăuți devenită proprietatea statului a luat ființă satul Roșiori, cu noi împroprietăriți, în 1879³⁴. Din această moșie statul a cedat Prefecturii județului Botoșani 200 ha, pentru înființarea unui tamazlic de vite, proprietatea județului³⁵. Aici s-a dezvoltat ulterior o fermă agricolă de stat, transformîndu-se mai apoi în stațiunea experimentală, care poartă numele de Popăuți și are actualmente în patrimoniul său și restul din fosta moșie a statului, cită n-a fost dată sătenilor împroprietăriți. În concluzie : 1) Vechiul sat Popăuți, atestat în 1624 s-a desființat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prin fuga țărănilor de pe moșie, neacceptînd situația de vecini. Pe moșia vechiului sat Popăuți au luat ființă două sate noi Botoșanca — Manolești și Botoșanca — Loizoia care și-au continuat existența pînă în zilele noastre.

2) *Satul Tătărași*, atestat în 1604, dăruit mănăstirii Sf. Nicolae de Constantin Cehan Racoviță, a devenit prin schimbarea numelui, satul Popăuți. Sub acest nume s-a inclus apoi și trupul format din moșiile Tătărași și Botoșani.

Așadar, așezarea cu urme de locuire din sec. XIV — XVII din jurul bisericii Sfântul Nicolae zisă Popăuți nu se identifică cu vatra vechiului sat. Popăuți, atestat în 1624, ci cu vatra vechiului sat Tătărași atestat în anul 1604 și care apoi și-a schimbat numele, Rămîne deci ca vatra vechiului sat Popăuți să fie identificată cu urmele de locuire descoperite pe teritoriul satelor Manolești și Luizoia.

³⁰ Indicele comunelor României București, 1865.

³¹ Arh. Botoșani Fond. Prim. Ds. 3/1870

³² Arh. Botoșani Fond. Trib. Condica 80 b/1886 f. 126 v.

³³ Arh. St. Botoșani. Fond. Prim. Ds. 40/1879

³⁴ Nădejde și Tețu : Dicț. geografic al jud. Botoșani pag.

³⁵ Arh. Botoșani, fond. Prim. Ds. 37 1885 f. 168